

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI AXLOQIY TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

Ergashova Hilola Alisherovna

MTTQTMOI Mustaqil tadqiqotchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20536409>

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarni axloqiy tarbiyasini shakllantirishning zamonaviy tendensiyalari tahlil qilinadi. Axloqiy tarbiyaning mohiyati, unga ta'sir etuvchi omillar, innovatsion yondashuvlar va xorijiy tajribalar ko'rib chiqiladi. Maqolada interfaol metodlar, loyiha asosidagi ta'lim, raqamli texnologiyalar va oilaning roli kabi zamonaviy yo'nalishlar ilmiy nuqtai nazardan o'rganiladi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, axloqiy tarbiyaning samaradorligi bolaning yaxlit rivojlanishini ta'minlovchi kompleks yondashuv orqali oshirilishi mumkin.

Kalit so'zlar: axloqiy tarbiya, maktabgacha ta'lim, zamonaviy tendensiyalar, interfaol metodlar, ijtimoiy-emotsional rivojlanish, maktabgacha yoshdagi bola.

Abstract: This article analyzes the modern trends in shaping moral education of children in preschool educational organizations. The essence of moral education, factors influencing it, innovative approaches and foreign experiences are examined. The article scientifically explores modern directions such as interactive methods, project-based learning, digital technologies and the role of the family. The results show that the effectiveness of moral education can be enhanced through a comprehensive approach that ensures the holistic development of the child.

Keywords: moral education, preschool education, modern trends, interactive methods, social-emotional development, preschool-age child.

1. KIRISH

Bolaning shaxsini shakllantirishda axloqiy tarbiya asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Maktabgacha yoshdagi davr (3–7 yosh) insonning butun hayoti davomida uning xulq-atvor normalarini, qadriyatlarini va ijtimoiy munosabatlarini belgilab beruvchi eng muhim bosqich hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fani ushbu davrda olingan axloqiy tajribaning inson psixikasiga chuqur iz qoldirishini ilmiy jihatdan isbotlab bergan. Bugungi kunda globallashuv, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida bolalarni axloqiy tarbiyalash usullari ham tubdan yangilanmoqda. An'anaviy tarbiya uslublarining yetarli emasligini tan olgan holda, zamonaviy pedagoglar yangi, samarali va ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun hamda "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu munosabat bilan ushbu mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyati beqiyos darajada ortib bormoqda.

Axloqiy tarbiya — bu bolada ijtimoiy jihatdan qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini, insonparvarlik qadriyatlarini, vijdoni, mehribonligi, adolat va mas'uliyat tuyg'usini shakllantirish jarayonidir.

Psixolog Lawrence Kohlberg (1981) axloqiy rivojlanishning olti bosqichini aniqlagan bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalar odatda konventsiyagacha bo'lgan birinchi darajada (jazoni oldini olish va manfaat asosida harakat qilish) bo'ladi. Bu bosqichda tarbiyachining roli ayniqsa katta: u bolaga nima yaxshi, nima yomon ekanligini ko'rsatuvchi asosiy model bo'lib xizmat qiladi.

Jean Piaget (1965) bolaning axloqiy tushunchalarini ikki bosqichga — "geteronome" (qoidalar tashqaridan beriladi) va "avtonome" (qoidalar o'zaro kelishuv orqali shakllanadi) bosqichlariga

ajratgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar geteronome bosqichda bo'lganligi uchun kattalarning namunasi va yo'l-yo'riqlari hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Albert Banduraning (1977) ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bolalar axloqiy me'yorlarni ko'pincha kuzatib o'rganish orqali egallaydi. Shuning uchun tarbiyachi, ota-ona va tengdoshlarning namunaviy xulq-atvori axloqiy rivojlanishda birlamchi omil hisoblanadi.

Zamonaviy tendensiyalar tahlili:

-Ijtimoiy-emotsional o'rganish. Zamonaviy maktabgacha ta'limda eng keng tarqalgan tendensiya — bu ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) dasturidir. CASEL (Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning, 2020) tashkilotining tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, SEL dasturlarini qo'llagan maktabgacha ta'lim tashkilotlarida:

- Bolalarning muloqot ko'nikmalari 27% ga oshgan;
- Tajovuzkor xulq-atvor holatlari 25% ga kamaygan;
- Empati va hamdardlik darajasi sezilarli darajada yuksalgan.

SEL metodologiyasi beshta asosiy kompetensiyaga tayanadi:

1. O'z-o'zini anglash (his-tuyg'ularni tanib olish)
2. O'z-o'zini boshqarish (impulslarni nazorat qilish)
3. Ijtimoiy anglash (boshqalarning nuqtai nazarini tushunish)
4. Munosabatlar ko'nikmalari (samarali muloqot)
5. Mas'uliyatli qaror qabul qilish

Yana bir zamonaviy tendensiya — axloqiy tarbiyani loyiha asosida olib borishdir. Bunda bolalar real muammolarni hal qilish jarayonida axloqiy qarorlar qabul qilishni o'rganadilar. Masalan, “Tabiatni asraylik” loyihasida bolalar:

- Atrofdagilarga g'amxo'rlik qilishni;
- Jamoaviy mas'uliyatni;

- Kichik harakatlar orqali katta o'zgarishlarga erishishni amaliy ravishda o'rganadilar. Reggio Emilia pedagogik yondashuvi (Italiya) aynan mana shu tamoyilga asoslanib, jahon miqyosida keng e'tirof etgan (Edwards, Gandini & Forman, 2012).

Biblioterapiya va narrativ yondashuv— zamonaviy maktabgacha pedagogikasining muhim yo'nalishlaridan biridir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axloqiy mazmunga ega ertak va hikoyalarni muhokama qilish bolalarda:

- Empati va hamdardlikni rivojlantiradi;
- Axloqiy tushunchalarni konkret misollar orqali mustahkamlaydi;
- Murakkab vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Milliy pedagogikamizda ham xalq og'zaki ijodiyoti — ertaklar, maqollar, topishmoqlar — axloqiy tarbiyaning eng qadimiy va samarali vositalaridan biri bo'lib kelgan.

O'yin — maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyatidir. (Vygotsky, 1978). Zamonaviy tendensiya sifatida rolli o'yinlar, muammoli vaziyatli o'yinlar va ijodiy o'yinlar axloqiy tarbiyaning eng samarali vositalariga aylanmoqda.

Rolli o'yinlarida bola:

- Turli ijtimoiy rollarni sinab ko'radi;
- Boshqa kishilarning his-tuyg'ularini tushunishga harakat qiladi;
- Murosaga kelish, ulashish va hamkorlik qilish ko'nikmalarini egallaydi.

Finlyandiya tajribasi (OECD, 2019) ko'rsatadiki, o'yin asosidagi dasturlarni qo'llagan tarbiyachilar bolalardagi ijtimoiy ko'nikmalarning keskin o'sishiga guvoh bo'lgan.

XXI asrda raqamli texnologiyalar axloqiy tarbiyaga ham kirib keldi. Interaktiv ilovalar, animatsion filmlar va raqamli o'yinlar to'g'ri tanlangan taqdirda axloqiy tarbiyaning qo'shimcha vositasiga aylanishi mumkin. Biroq bu yo'nalishda muvozanatni saqlash muhim: ekran vaqtini cheklash, mazmuni nazorat qilish va bolani faol, jonli muloqotdan uzmay qo'ymaslik asosiy shart hisoblanadi.

Zamonaviy tadqiqotlar oila bilan maktabgacha ta'lim tashkiloti o'rtasidagi hamkorlikni axloqiy tarbiyaning eng muhim omili sifatida belgilaydi. Bu tendensiya quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

- Ota-onalar bilan birgalikdagi treninglar;
- Oilaviy loyihalar;
- Uy va bog'cha o'rtasidagi izchillik;
- Ota-onalarni tarbiya jarayoniga jalb etish.

O'zbekiston sharoitida mahalla instituti va an'anaviy oilaviy qadriyatlar ushbu hamkorlikni yanada chuqurlashtirish uchun boy zamin yaratadi.

Xorijiy tajribalar tahlili		
Mamlakat	Asosiy yondashuv	O'ziga xos xususiyat
Finlyandiya	O'yin asosida ta'lim	Erkin o'yin va tabiat bilan aloqa
Yaponiya	Guruhiy uyg'unlik (shu'un)	Jamoaviy mas'uliyat va hurmat
Daniya	Demokratik tarbiya	Bola huquqlari va mustaqil fikrlash
Singapur	Qadriyatga asoslangan ta'lim	Milliy qadriyatlar integratsiyasi
Italiya (Reggio)	Loyiha asosida ta'lim	Ijodkorlik va tanqidiy fikrlash

O'zbekiston uchun ushbu tajribalarning eng muvofiq'i milliy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirilgan integratsiyalashgan yondashuv hisoblanadi.

Maktabgacha ta'limda axloqiy tarbiyaga interfaol metodlar

Zamonaviy tarbiyachilar quyidagi interfaol metodlardan foydalanmoqda:

1. Muammo-vaziyatli muhokamalar: "Sening do'sting yig'layapti, nima qilarding?" kabi savollar bolani axloqiy fikrlashga yo'naltiradi.

2. Empati mashqlari: "Ko'zni yuming va kichkina qushcha bo'ling..." kabi mashqlar boshqalarning his-tuyg'ularini tushunishga yordam beradi.

3. "Axloq ko'zgusi" texnikasi: Bolalar o'z xulq-atvorini baholashni o'rganadilar.

4. Kooperativ o'yinlar: Raqobatchi o'yinlar o'rniga hamkorlikka asoslangan o'yinlar afzal ko'riladi.

5. "Xayrli ish" jurnali: Har kuni bir yaxshi ish qilish va uni qayd etish odati shakllantiriladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tahlil shuni ko'rsatadiki, zamonaviy maktabgacha ta'limdagi axloqiy tarbiya quyidagi uchta asosiy tamoyilga tayanmoqda:

Birinchi tamoyil — Yaxlitlik: Axloqiy tarbiya alohida dars yoki mashg'ulot emas, balki bolaning butun kun davomidagi faoliyatiga singdirilgan jarayon bo'lishi lozim.

Ikkinchi tamoyil — Faollik: Bola passiv tinglovchi emas, balki axloqiy masalalarni o'zi hal qiladigan, o'zi qaror qabul qiladigan faol ishtirokchi bo'lishi kerak.

Uchinchi tamoyil — Izchillik: MTT va oila bir xil axloqiy talablarni qo'ygandagina tarbiya samarali bo'ladi.

O'zbekiston sharoitida ushbu tendensiyalarni milliy o'ziga xoslik bilan uyg'unlashtirish zarur. Xususan, "Mehr-oqibat", "Katta-kichikni hurmat qilish", "Mehnatsevarlik" kabi milliy qadriyatlar zamonaviy metodologiya bilan boyitilishi ta'limning samaradorligini oshiradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar va tavsiyalar shakllantirildi:

1. Axloqiy tarbiya yaxlit ta'lim jarayoniga integratsiya qilinishi va alohida soha sifatida emas, balki barcha tarbiyaviy faoliyatning asosi sifatida ko'rilishi lozim.

2. Ijtimoiy-emotsional o'rganish (SEL) dasturlari O'zbekiston maktabgacha ta'lim standartlariga joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

3. Tarbiyachilarning kasbiy malakasini oshirish bo'yicha maxsus trening dasturlari ishlab chiqilishi zarur, chunki tarbiyachi — axloqiy tarbiyaning eng muhim omili.

4. Ota-onalar bilan hamkorlik mexanizmlari yanada mustahkamlanishi va oilaviy tarbiyaning bog'cha tarbiyasi bilan uyg'unligi ta'minlanishi kerak.

5. Milliy qadriyatlar va zamonaviy yondashuvlarni sintez qilish O'zbekiston maktabgacha ta'limi uchun eng optimal yo'l hisoblanadi.

6. Monitoring va baholash tizimini joriy etish axloqiy tarbiyaning samaradorligini o'lchash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory. Prentice Hall.
2. CASEL (2020). *CASEL's SEL Framework. Collaborative for Academic, Social and Emotional Learning.
3. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (2012). The Hundred Languages of Children: The Reggio Emilia Experience in Transformation. ABC-CLIO.
4. Epstein, J. L. (2011). School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Westview Press.
5. Kohlberg, L. (1981). The Philosophy of Moral Development. Harper & Row.
6. Mar, R. A., & Oatley, K. (2008). The function of fiction is the abstraction and simulation of social experience. *Perspectives on Psychological Science*, 3(3), 173–192.
7. OECD (2019). Providing Quality Early Childhood Education and Care. OECD Publishing.
8. Piaget, J. (1965). The Moral Judgment of the Child. Free Press.
9. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
10. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni (2019). Toshkent.
11. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020). Toshkent.
12. Hasanboyeva, O. U., & Nishonova, S. T. (2020). "Maktabgacha pedagogika". O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati. Toshkent.
13. Yo'ldosheva, Sh. (2021). Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy sifatlarni tarbiyalashning psixologik-pedagogik asoslari. "Pedagogika va psixologiya", 4, 45–52.

